

Konrád Miklós *
Egyenjogúsítás feltételekkel
A feltételes zsidóemancipáció eszméjének
diadala és bukása

A reformkori Magyarországon a zsidók emancipációja, vagyis az ország keresztény lakosaival való egyenjogúsítása nem keltett olyan heves, szinte mániákus érdeklődést, mint a korabeli Németországban.¹ Ugyanakkor, az emancipáció mellett vagy ellenében felsorakoztatott érvek zömét a honi politikusok és értelmiségiek a német vitákból vették át, majd alakították magukévá. A polgári Magyarország kialakításáért küzdő liberális táboron belül az emancipáció kérdésében formálódó álláspontok tipológiája is megegyezett a német liberálisok körében mutatkozó irányzatokkal. Egyes liberálisok a zsidók azonnali és minden feltétel nélküli emancipációját szorgalmazták. Mások szerint az emancipációt a zsidók csupán bizonyos feltételek teljesítését követően nyerhették el. Voltak végül, akik úgy ítélték, hogy az egyébként jogos és kívánatos emancipációt különféle társadalmi és gazdasági okok miatt későbbi időkre kell halasztani.

A felvilágosodás eszméiben gyökerező liberális elveknek elméletileg kizárólag az azonnali és feltétlen emancipáció gondolata felelt meg. Ennek klasszikus megfogalmazását nyújtotta Eötvös József a főrendiházban 1840 tavaszán mondott, majd tanulmányra bővített beszédében. Az emancipáció nem lehetett feltételes, hiszen az ember természetes állapotát képező szabadság sem lehetett valamiféle jutalom. Mivel a zsidók – Eötvös szerint is vitathatatlan – erkölcsi elaljasodása, illetve a magyar nemzet iránti közömbösségük a szabadságtól való megfosztásukból eredt, először jogaikban kellett őket visszahelyezni, változást csak ezután lehetett remélni.²

A magyar politikában azonban Eötvös József mindig megelőzte korát, „valóságos Zुकunft-muzsikus” volt, ahogyan maga írta 1867. december 24-én, az emancipációs törvény főrendiházi megszavazása másnapján.³ Negyed századdal korábban, a forradalomba torkolló 1840-es években a liberális

politikusok és értelmiségiek egyre növekvő többsége a feltételes, fokozatos emancipáció eszméjét támogatta.

Miként és miért vált az emancipációnak ez a válfaja dominánssá, majd miért adta át helyét a feltétlen emancipáció végül 1867-ben megvalósult eszméjének? A kérdéssel a történetírás részletesen máig nem foglalkozott, noha a történet eredetisége, hogy szemben Németországgal, a liberálisok részéről az azonnali és feltétel nélküli emancipáció támogatásával kezdődött. A különbség lényeges. A német liberálisok zsidópolitikája, amelynek középpontjában az erkölcsileg korrumpálódott zsidók „regenerációja” állt, oly szintű bizalmatlanságról tanúskodott, amelynek mélysége messze felülmúlta a magyar liberálisok előítéletességét.⁴ Amiként a kérészetű 1849-es emancipációs törvény kapcsán Jacob Katz már aláhúzta, a történet abban is egyedi, hogy egyetlen másik európai ország nem hozott olyan egyenjogúsító törvényt, amelyben az adott jogok és az azok ellenében elvárt reformok közötti kapocs ennyire közvetlen lett volna.⁵

AZ 1840-ES ÉVEK

1840-ben az országgyűlés alsó táblája nagy többséggel megszavazta a törvényjavaslatot, amely megadta a zsidóknak az ország nem nemes lakosai által gyakorolt minden polgári jog élvezetét. A javaslatot a főrendiház elvetette, helyette a fokozatos haladás elve alapján csupán néhány, egyébként jelentős jogkiterjesztő javaslatot szavazott meg. Paradox módon azonban lényegében érintetlenül hagyta a királyhoz intézett, a törvényjavaslatot kísérő feliratot, amely Eötvös szellemében leszögezte: részesítenek a zsidók minden feltétel nélkül a törvény egyenlő védelmében, ez majd magától törvénytisztelő, a közérdek iránt elkötelezett és a

* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.
 Konrad.Miklos@btk.mta.hu

haza iránt ragaszkodó állampolgárokká fogja őket változtatni.⁶

A diétán és a hírlapokban folyó viták során a liberálisok körében ekkor még alig akadtak, akik úgy vélték, hogy egyenjogúsításuk előtt a zsidóknak bizonyos feltételek teljesítése révén bizonyítaniuk kéne erre való érdemességüket. Ugyanakkor e vitákon a feltételes emancipáció védelmében felsorakoztatott érvek már szinte teljes tárháza megjelent, bár az alsótáblán általában nem a liberális reformpolitikusok hangoztatták őket, hanem a szabad királyi városok polgárságának képviselői. E zömében német eredetű polgárság a zsidók jelentette gazdasági konkurencia miatt élesen ellenezte emancipációjukat.

Érveik a következő pontokban összegezhetők. Mielőtt a zsidók egyenlő polgári jogokat kapnának az ország nem nemes lakosaival,

- magasabb erkölcsi és művelődési szintre kellene emelkedniük;
- legalább részben el kellene hagyniuk a kereskedelmi szakmákat, földművelőkké és iparosokká kellene válniuk;
- egyértelmű jelét kellene adniuk a magyar nemzethez való ragaszkodásuknak, elsősorban a magyar nyelvbeni jártasságuk előrehaladásában;
- és végül, ami nemsokára a legvitatottabb kérdéssé vált: reformálniuk kellene vallásukat, amely teokratikus jellege miatt államot képez az államban, és amelynek egyes szabályai, így különösen étkezési törvényei és a sábbát megakadályozzák hívei társadalmi közeledését keresztény polgártársaikhoz.

E feltételrendszer tételei nem Magyarországon keletkeztek, a zsidók emancipációjáról és akkultúrációjáról folyó német, illetve francia viták révén ekkorra közel félévszázada közkeletűvé váltak.⁷ Amiként Magyarországon, e két országban sem csupán az emancipáció deklarált ellenzői hangoztatták őket, bár kétségtelen: ezek az elvárások, amelyeknek közös eleme a zsidók megváltozásának képessége iránti mély bizalmatlanság, ideális eszközként szolgáltak az emancipáció elodázására, hiszen közel lehetetlent kértek (így például, hogy a zsidó kereskedők váljanak parasztokká), illetve valami olyat, amelyről szinte lehetetlen volt meghatározni, hogy mikor tekinthető teljesítettnek.

A magyar országgyűlés 1843 tavaszán gyűlt újra össze. 1844 szeptemberében az alsótábla elsőprő többséggel elvetette a zsidók egyenjogúsításáról négy évvel korábban lelkesen megszavazott tör-

Eötvös József

vényjavaslatot. Időközben ugyanis a jelentős részben földbirtokos nemességhez tartozó liberálisok körében az emancipáció ügye jócskán vesztett népszerűségéből. Ennek több oka is volt, részben gazdasági (a földbirtokos nemesség fokozódó eladósodása a zsidó hitelezőknél), részben demográfiai (az 1840-es években jelentős, de legalábbis a kortársak által óriásinak vélt galíciai zsidó bevándorlás).⁸ Emellett politikai megfontolások is közrejátszottak abban, hogy a liberálisok elpártoltak az emancipáció ügyétől. Ekkorra nyilvánvalóvá vált számukra, hogy ha be akarják biztosítani a szabad királyi városok zsidóellenes és német származása miatt a Habsburgok felé hajló polgárságának a támogatását, jobban teszik, ha kétszer is meggondolják, mielőtt továbbküzdenek a zsidók egyenjogúsításáért.

Az 1840-es évek közepétől a liberális tábor egyre gyakrabban és erőteljesebben hangoztatta a zsidók által emancipációjuk előtt teljesítendő feltételeket, amelyek immár a galíciai zsidók bevándorlását korlátozó törvény iránti kérelemmel bővültek. A feltétel nélküli emancipáció – illetve maga az emancipáció – ellen felhozott érvek között az állítás, miszerint a zsidó vallás lehetetlenné teszi zsidók és keresztények társadalmi közeledését, minden más érvnél elterjedtebbé vált, miután 1844-ben Kossuth Lajos is átvette. Bár Kossuth írása formailag nem több, mint egy hosszú lábjegyzet az író és műfordító Fábíán Gábornak a *Pesti Hírlap*ban 1844. május 5-

A pozsonyi pogrom 1848 tavaszán

én megjelent cikkéhez, a hasábnyi „vezérnézet”, ahogy maga Kossuth írta, döntő súllyal bírt a magyar zsidóság emancipációjának történetében – pontosabban annak reformkori elodázásában. Kossuth leszögezte: a „politikai”, vagyis jogi emancipáció ideje elérkezett. Csakhogy megítélése szerint a „társadalmi” emancipáció, vagyis a zsidók és keresztények egybeolvadása nélkül ez mit sem ér. E tekintetben pedig a kezdeményezés a zsidókat illette, hiszen a gondot vallásuk jelentette. A gond nem annyira állítólagos teokratikus karakterében rejlett, bár ha e teokratikus jelleg bizonyítást nyert, megfontolt reform révén feltétlenül ki kellett iktatni a zsidó vallásból. Kossuth legfőbb aggálya az volt, hogy a zsidó vallás dogmái és rituáléi által előírt „castai [értsd: kasztszerű] elzárkózás” megakadályozta a zsidók és a keresztény magyarok közötti „socialis egybeolvadást”. Egy hónappal későbbi, a megjegyzéseire reagáló Löw Lipót cikkéhez bigyesztett kommentárjában Kossuth tovább pontosított: amíg vallásuk miatt a zsidók „más vallású polgártársakkal egy sót, egy kenyeret nem ehetnek, egy bort nem ihatnak, egy asztalnál nem ülhetnek”, addig „socialiter emancipálva nem lesznek, ha mindjárt politicailag százszor emancipáltatnak is”. Kossuth azt javasolta: a zsidók tartsanak egy törvényhozó gyűlést, amelyen „alkalmas reformok által” töröljék vallásukból annak politikai, a keresztényekkel való társadalmi egybeforrásuknak útját álló elemeit.⁹

Tegyünk most félre a tényt, hogy ha a sótól eltekintünk, Kossuth nem kínált mást a zsidóknak, mint hogy osztozzanak keresztény polgártársaikkal az úrvacsora szentségében, és koncentráljunk inkább a következményekre. A diétán és a sajtóban némelyek már Kossuth előtt hangot adtak a német és francia vitákban a 18. század vége óta megjelenő eszmének, miszerint a zsidó vallás egyben polgári

törvénykönyv, teokrácia, amelynek különösen étkezési törvényei megakadályozzák a társadalmi összeforradást. E vélemények azonban szórványosak maradtak, és zömmel az emancipáció ellenfelei szajkózták őket. Kossuth írása után a teokratikus zsidó vallásról és a magukat társadalmilag elkülönítő híveiről szóló érvek az emancipáció ellenzőinek leggyakrabban ismételt kliséivé váltak, tökéletes kifogásként kínálkoztak zsidóellenes érzelmeik leplezésére. A zsidók egyenjogúsítását egyébként elméletileg támogató liberális országgyűlési képviselők és értelmiségiek körében is dominánssá vált a feltételes emancipáció gondolata, a követelés, hogy az egybegyűlt zsidók nyilatkozzanak ünnepélyesen hitelveikről, és ha kell – márpedig nyilvánvalóan kellett – reformálják vallásukat. E követelések mögött az az egyébként önmagában is szüntelenül ismételt elvárás húzódott, hogy a zsidók hagyjanak fel szeparatistikus szokásaikkal és – a leggyakrabban ismételt kifejezés szerint – „simuljanak” a keresztény magyarokhoz.

Vajon Kossuth előre látta-e ezeket a fejleményeket? Annyi biztos: véleményével, miszerint a „társadalmi” emancipáció nélkül a „politikai” emancipáció önmagában értéktelen, minden kortársánál többet tett a feltételes emancipáció eszméjének diadaláért. Fejtegetéseiből liberális kortársai azt a következtetést vonták le, hogy ez esetben az a legjobb, ha a zsidók *először* tanúbizonyosságot tesznek a társadalmi egybeforrásra való képességükről, és csak *ezután* nyerik el a polgári jogokat.

Pontosan ez a gondolat tükröződött az országgyűlés alsótábláján 1844 szeptemberében megszavazott, a zsidóknak csupán csekély engedményeket nyújtó törvényjavaslatot kísérfő felirat szövegében. Mielőtt egy későbbi törvény megadná nekik mindazon jogot, amellyel az ország nem nemes lakosai bírnak, szólta a felirat, a zsidóknak le kell rombolniuk azokat a „közfalakat”, amelyek őket a keresztényektől „össze nem olvadhatólag elszigetelve tartják”. A felirat arra kérte a királyt, eszközölje ki, hogy a zsidók gyűljenek össze, tanácskozzanak, és távolítsák el vallásukból mindazon szokást és szertartást, amelyek akadályozzák társas életük alkalmazkodását az „előhaladott idők szelleméhez”.¹⁰ A törvényjavaslatból nem lett semmi, a király feloszlatta az országgyűlést anélkül, hogy akárcsak reagált volna rá.

A következő négy évben a vita érdemben változatlanul folydogált tovább. Újabb feltételek nem bukkantak fel. A régiak közül a zsidók szakmai diverzifikációjára vonatkozó követelmény ritkult, a zsidók morális regenerációjának kérdése szinte teljesen eltűnt a vitákból. Állandósult viszont a köve-

telés, hogy mielőtt a zsidók elnyerik az emancipációt, mutassák ki, hogy képesek a magyar társadalomhoz simulni, tegyék közzé hitelveiket, és ha szükséges, reformálják vallásukat. Néhány liberális reformpolitikus – említsük itt meg Bezerédj István nevét – kitartott a feltétlen emancipáció eszméjénél, de elszigetelt hangjuk immár visszhang nélkül maradt, miközben egyre több liberális politikus vagy újságíró jegyezte fel őszinte vagy álszent sajnálkozással, hogy kortársai mindinkább ellenségesek a zsidók emancipációjával szemben. Az 1847–1848-as utolsó rendi országgyűlés a zsidók egyenjogúsítását még csak az elintézendők sorába se tűzte, ilyen irányú törvényjavaslatot senki be se nyújtott.

FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC

Ezen a zsidók számára keserű helyzeten az 1848-as forradalom nem változtatott. A pesti felkelők követeléseit összefoglaló 12 pont negyedike hiába kért „törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben”, hiába gondolták a zsidók, hogy az emancipáció ideje elérkezett, a Pozsonyban március 19-én kitörő zsidóellenes tüntetések után az emancipáció iránt eleve sem lelkes törvényhozók azonnal meghátráltak. Az előző év decemberében Kossuth Lajos még utalást tett a legalább részleges, vagyis a zsidó társadalom művelt, illetve vagyonos rétegeire kiterjedő emancipáció lehetőségére.¹¹ Március 21-én a pozsonyi diétán már mindennemű emancipáció elodázását javasolta, hiszen, mint mondta: „Fáj az ember lelke, ha mindenütt látja a szabadság országának terjedését; s abból csak a zsidó-népet látja kizárva. De az előítélet megvan, s annak vakágával, a költő szerint, istenek is hiába küzdenek.” A fosztogatással és erőszakkal párosuló pozsonyi antiszemita zavargásokért Kossuth implicite a zsidókat tette felelőssé, kijelentvén, miszerint e zavargások forrása „nem a gyűlölet, hanem a félelem”, amit pedig a zsidók váltanak ki, „mert magukat az életben elkülönzik”.¹²

Az alsótábla még ugyanezen a napon elkészített egy törvényjavaslatot a zsidókról, amely felszámolta a zsidó községek autonómiáját, azzal a kikötéssel engedélyezte a zsidók és keresztények közötti házasságot, hogy a születendő gyermekek kizárólag a keresztény vallásban nevelhetők, és megbízta az eljövendő független magyar kormányt, hogy egy zsidókból és keresztényekből álló gyűléssel vizsgálta meg a zsidók „belállapotait”, majd terjesszen a következő országgyűlés elé egy törvényjavaslatot a zsidó vallást érintő „szükséges reformokra nézve”.¹³ Az egyértelműen sebtében összefércelt javaslat,

Löw Lipót

amely az emancipációról említést sem tett, és egy szóval sem indokolta meg, miért is kéne a zsidóknak megreformálniuk vallásukat, gyorsan feledésbe merült, az országgyűlésen tárgyalásra sem került.

A rendi társadalmat lebontó, a modern Magyarországot megalapozó 1848. áprilisi törvények legszembevetőbb hiányossága, hogy az ország 340–400 ezer fős zsidó lakosáról mélységesen hallgattak. Néhány vagyonos zsidó kereskedő, illetve értelmiségi kikeresztelkedett, néhányan elhagyták Magyarországot, sokan a magyarok mellett harcoltak a szabadságharcban, míg a hagyomány világában maradt, kortársaik által mind gyakrabban „orthodoxnak” hívott zsidó tömegek távolról és többé-kevésbé közömbösen szemlélték az eseményeket.

1848 augusztusában az immár népképviselői országgyűlés központi bizottmánya megbízta a kormányt, hogy a következő ülésfolyam során terjesszen a ház elé egy törvényjavaslatot a zsidók emancipációjáról, de egyben abbéli óhaját is kifejezte, hogy a kormány időközben lépjen érintkezésbe a „zsidó osztály értelmeseivel” az „annyira feltűnő, mint káros elzárkózottság és kölcsönös idegenkedés okainak korszerű reform általi elhárítása végett”.¹⁴ Ellentétben a március 21-i törvényjavaslattal, ez esetben az tehát kiderült, hogy miért volna szükség reformra, ám az homályban maradt, hogy mit is

Tyroler József rézmetszete
Batthyányról és Kossuthról

kéne reformálni. Persze nyilvánvaló volt, hogy a központi bizottmány előadója, Horvát Boldizsár a zsidó vallásra gondolt, de annak megnevezése elmaradt, talán éppen azért, hogy jótékony homály fedje a kényes kérdést: vajon a szöveg szerint is „kölcsonös idegenkedés” elhárítása végett miért csupán a zsidó vallást kéne átalakítani?

A szegedi nemzetgyűlés 1849. július 28-i ülésén megszavazott, a két héttel későbbi világosi fegyverletétel miatt érvénybe nem lépett emancipációs törvénnyel Magyarország lett az utolsó ország Közép-Európában, amely az 1848–1849-es forradalmak idején egyenjogúsította a zsidókat. Tette ezt ráadásul teljesen unikális módon, hiszen a zsidóknak egyenlő polgári és politikai jogokat biztosító törvény egyben korlátozta is a választási és lelkiismereti szabadságukat azáltal, hogy meghagyta a belügyminiszternek: vezérelje a zsidókat „a kézimesterségek és a földművelés gyakorlására”, és hívjon össze egy rabbikból és választott képviselőkkel álló gyűlést, amelyen a zsidók reformálják meg „hitágazataikat”. Hogy miért tegyék ezt, erre nézve a törvény indoklása arra a meglehetősen homályos kijelentésre szorítkozott, miszerint „a theocratia korában készült [...] intézményei a zsidóknak az újabb kor eszméinek, érzelmeinek, erényeinek nem tökéletes, sőt hiányos vezetői”.¹⁵ Amint a rabbi és újságíró Einhorn Ignác, Horn Ede néven későbbi államtitkár 1851-ben németül megjelent könyvében megjegyezte: „Ez a törvényjavaslat mindenestre több világos jelét hordozza a március előtti vaskalosságának, mint a március utáni »forradalmi-de-

mokratikus-köztársasági« kormányzati rendszernek.”¹⁶

Ami a liberálisoknak a zsidók iránti hozzáállását illeti, e törvényszövegeken túl a forradalmi idők leglátványosabb újdonsága az asszimilációs elvárások radikalizálódásában rejlett. Tekintve, hogy a forradalmi idők természetükből fogva radikálisak, ez a fejlemény nem meglepő. Annál kevésbé az, ha észben tartjuk, hogy Magyarország esetében nem csupán egy liberális forradalomról volt szó a rendi világ ellen, hanem egy nemzeti forradalomról, majd szabadságharcról a Habsburgok ellen. A diskurzus radikalizálódása egyben annak leegyszerűsödéséhez is vezetett. Forradalmi és nemzeti mámorukban a liberális értelmiség már nem bonyolódott hosszas fejtegetésekbe a teokratikus, ezért az emancipációt megelőzően reformálandó zsidó vallásról, hanem azt követelte, hogy a zsidók maradéktalanul, lényegében önmaguk felszámolásáig vessenek véget szeparatistikus hajlamaiknak. Miután 1848. április 6-án, a pesti zsidó község elnöke, Kunewalder Jónás egész családjával áttért a katolikus hitre, több tucatnyi vagyonos zsidó jelezte hasonló szándékát. „Kikeresztelkedni akarnak”, örvendezett az Iparegyesület lapja, Kossuth Lajos ekkori sajtóorgánuma, „s a megátalkodott népről, melly magát capacitálnak nem hagyja, mit sem akarnak tudni. – Ez az igazi emancipáció!”¹⁷

Tudatos elszólásával a névtelen szerző a lényegre tapintott. Hiszen mit is jelenthetett a Kossuth által szorgalmazott „socialis egybeolvadás”? Azt biztosan nem, hogy a zsidók mint olyanok integrálódjanak a magyar társadalomba és a (megalkotandó) középosztályba, hiszen Kossuth pontosan tudta, hogy még a legliberálisabb keresztény kortársai közül is csak kevesen lennének hajlandók befogadni a zsidókat társasköreikbe vagy pláne családi körükbe. Ez esetben azonban hogyan magyarázható mégis, hogy Kossuth nyomán a magyar liberális politikusok és értelmiségiek által hangoztatott felhívás, hogy a zsidók „simuljanak” a magyar társadalomhoz az 1840-es években jóval gyakoribbá vált, mint annak az óhajnak a megfogalmazása, hogy a zsidók magyarosodjanak meg nyelvükben, kultúrájukban, nemzeti érzelmükben? Hiszen az igazi cél ez utóbbi volt! Csakhogy a „simulás” ideálisan homályos kifejezéséhez képest a „magyarosodásra” való felhívással az volt a gond, hogy amit jelentett, vagyis a nyelvi és kulturális akkulturáció, egyszerűen kevesebb volt, mint amit a liberális nacionalizmus politikai korrektségből ki nem mondhatott, de nyilvánvalóan kívánt: a zsidóknak egy olyan átalakulását, amely végső soron a keresztény magyarságban való eltűnésükhöz vezet.

AZ 1861-ES ORSZÁGGYŰLÉS

A szabadságharc bukása után a politikai élet az 1860-as évek elején éledt újjá. Az 1861-es országgyűlés a zsidók számára újabb csalódást okozott. E csalódás elsődleges oka az emancipációs törvény újabb elhalasztása volt. Hiába sürgette azt számos liberális vezérférfiú, a képviselőház idő híján nem tudta törvényre emelni. Ám ezt megelőzően a zsidó értelmiség a „jelen országgyűlés teendőiről hozandó határozat szerkesztésével megbízott választmányak” azt a július 7-i javaslatát is keserűen fogadta, amely szerint az elkészítendő – végül be sem nyújtott – emancipációs törvényjavaslat „a keresztények és zsidók közötti társadalmi egybeforradást akadályozó viszonyok elhárításának kérdésével” is foglalkozzon.¹⁸ Amint látható, a korábbi szövegekhez képest a fogalmazás itt már roppant óvatos. Nem esett szó semmiféle „reformról”, és a társadalmi válaszfalak fennállásáért a javaslat nem varrta nyíltan a felelősséget a zsidók, illetve vallásuk nyakába. Másik oldalról nézve persze azt is mondhatnánk: a magyar liberális politikai vezető réteg egy része még akkor is elképzelhetőnek tartotta, hogy a zsidók egyenjogúsítását bizonyos feltételek teljesítésétől tegye függővé, amikor utóbbiak tömeges magyarosodása már egyértelműen megindult.

A magyar zsidóknak még hat évet kellett várniuk, mielőtt a király által december 27-én szentesített 1867. évi XVII. törvénycikk értelmében az ország keresztény lakosaival „minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottoknak” nyilvánították.

A FELTÉTELES EMANCIPÁCIÓ ESZMÉJÉNEK BUKÁSA

Befejezésként marad a kérdés: mivel magyarázható, hogy a feltételes emancipáció eszméje az 1860-as évek közepére szinte teljesen eltűnt a liberális diskurzusból? Egyrészt azzal, hogy a reformkori liberálisoknak a zsidók akkulturációs képességével és hajlandóságával szemben táplált szkepszise a zsidóknak az 1860-as évek elejétől tapasztalható nagymértvű magyarosodásával arányosan csökkent. Másrészt egyszerűen azzal, hogy már más idők jártak. Nem csupán arról volt szó, hogy a jogegyenlőségen alapuló dualista berendezkedés keretén belül eleve elképzelhetetlen lett volna, hogy az ország „izraelita” lakosai ne rendelkezzenek azonos jogokkal, mint keresztény honfitársaik. Az 1860-as évek második feléhez érve a zsidók egyenjogúsításának történelmi szükségszerűsége oly magától értetődővé

Horn Ede (Einhorn Ignác)

vált, hogy bármely kifogás, bármely elébe állított elvi akadály immár anakronisztikus abszurditásnak tűnt. Egy feltehetően 1865-ben tartott felolvasásban az ifjú Toldy István maga is úgy vélte ugyan, hogy a zsidó vallás egyben politikai intézmény, csak hogy megítélése szerint az emancipációnak ez nem lehetett akadálya. Azt ugyanis soha senki nem mutatta ki, hogy a zsidó vallás politikai elemei ártalmára lettek volna a modern államoknak, márpedig egyedül ez számított.¹⁹ A képviselőházban 1866. február 23-án tartott beszédében Deák Ferenc éppen azért védte az emancipációnak azt a jogi változtatását, hogy egy, a zsidók egyenjogúsítását kimondó törvény helyett módosítsák azokat a törvényeket, amelyek különbséget tettek a vallások között, mert úgy vélte, „hogy ha e dolog külön tárgyalatik és külön törvénycikkben mondatik ki, akkor bizonyos föltételek merülhetnek föl”.²⁰ Deák pedig ennek még az elméleti lehetőségét is ki akarta zárni. 1867. szeptember 3-án a *Hon* című napilapban, Jókai Mór lapjában publikált cikkében Löw Lipót joggal jelenthette ki: az 1840-es években dívott nézett, amely szerint az emancipáció függővé tehető a zsidó vallás előzetes reformjától „ma már túlszárnyalt álláspont”.²¹

JEGYZETEK

- ¹ Reinhard Rürup: The Tortuous and Thorny Path to Legal Equality: "Jew Laws" and Emancipatory Legislation in Germany from the Late Eighteenth Century. *Leo Baeck Institute Year Book*, 31. évf. 1986, 21. Az 1848-as forradalomig, vagyis a rendi Magyarországon „emancipáció” alatt csupán a zsidóknak a *nem nemes* keresztény lakosokkal való egyenjogúsítása értendő.
- ² Eötvös József: *A zsidók emancipációja*. Bp., Magvető, 1981.; Konrad Miklós: Eötvös József és a zsidók. *Történelmi Szemle*, 56. évf. 2014. 3. sz. 495–509.
- ³ Eötvös József: *Levelek*. [Bp.], Magyar Helikon, 1976, 516.
- ⁴ Reinhard Rürup: German Liberalism and the Emancipation of the Jews. *Leo Baeck Institute Year Book*, 20. évf. 1975, 59–68.
- ⁵ Jakov Katz: *Az előítéletől a tömeggyilkosságig. Az antiszemitaizmus története 1700–1955 között*. Bp., Osiris, 2001, 330.
- ⁶ *1859-dik esztendei Szent-Iván havának 2-dik napjára rendeltetett Magyarország' közgyűlésének írásai*. IV. kötet. Pozsony, Belnay, Weber és Wigand, 1840, 40.
- ⁷ Arthur Hertzberg: The French Enlightenment and the Jews. New York – London, Columbia University Press, 1968.; Jacob Katz: A State within a State, the History of an Anti-Semitic Slogan. In: *Emancipation and Assimilation. Studies in Modern Jewish History*. Westmead, Gregg International, 1972, 47–76.; Pierre Birnbaum – Ira Katznelson eds.: *Paths of Emancipation: Jews, States, and Citizenship*. Princeton, Princeton University Press, 1995.
- ⁸ Gonda László: *A zsidóság Magyarországon 1526–1945*. Bp., Századvég Kiadó, 1992, 70–71.; Varga László: Zsidó bevándorlás Magyarországon. *Századok*. 126. évf. 1992, 1. sz. 71–72. A zsidó lakosság számának alakulására ld. még Michael Silber becsléseit: Michael K. Silber. Hungary: Hungary before 1918. *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Hungary/Hungary_before_1918>.
- ⁹ Fábrián Gábor: Zsidó-emancipatio. *Pesti Hírlap*, 1844. máj. 5. 300.; Löw [sic!] Leopold: Nyílt levél a zsidó-emancipatio ügyében. *Pesti Hírlap*, 1844. jún. 2. 376.
- ¹⁰ *1843-ik esztendei pünkösd hava 14-ik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek írásai*. IV. kötet. Pozsony, Országgyűlési Irományok Kiadó-Hivatala, 1844, 69–71.
- ¹¹ *Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48*. Sajtó alá rendezte Barta István. Bp., Akadémiai Kiadó, 1951, 383. A részleges emancipáció lehetőségét Kossuth előtt három hónappal már Kunewalder Jónás, a pesti zsidó község elnöke is megpendítette. Kos-

suth feltehetően tőle vette át az eszmét. Ld. Zeller Árpád: *A magyar egyházpolitika 1847-1894*. I-II. kötet. Bp., Boruth E. Könyvnyomdája, 1894, I. 4–7.

- ¹² Pozsony, márt. 21-én. *Pesti Hírlap*, 1848. márc. 24. 251.
- ¹³ Uo. 252.
- ¹⁴ Zsoldos Jenő szerk.: *1848-1849 a magyar zsidóság életében*. Bp., Múlt és Jövő, 1998, 170–171.
- ¹⁵ Uo. 263–264.
- ¹⁶ Einhorn Ignác (Horn Ede): *A forradalom és a zsidók Magyarországon*. Ford. Fenyő István. Bp., 2000, ELTE Román Filológiai Tanszék, 2000, 153.
- ¹⁷ Budapest. *Hetilap*, 1848. ápr. 11. 459.
- ¹⁸ *Az 1861-ik évi országgyűlés*. III. kötet. Pest, Kiadja Osterlamm Károly, 1861, 386. A zsidó reakciókra ld. a *Magyar Izraelita július 19.-én kiadott rendkívüli melléklet* cikkeit, különösen az Izraelita-Magyar Egylet titkári tisztségét is betöltő Mezei Mór írását.
- ¹⁹ Toldy István: *A zsidók emancipációjáról*. É. n. Oszk Kézirtár, Quart. Hung. 1852.
- ²⁰ *Képviselőházi napló, 1865-1868*. I. kötet. Pest, Nyomatott Emich Gusztáv Magyar Akad. Nyomdásznál, 1866, 310.
- ²¹ Löw Lipót: A magyar zsidók története. *A Hon*, 1867. szept. 3. Oldalszám nincs [2].

Törvényjavaslat

Kállai Ödöntől.

1. §.

Jelen törvény kihirdetésével Magyarországon s a kapcsolt részekben minden telepedett zsidó, e hon többi polgárával, ugy polgári, valamint vallási tekintetben egyenlőnek nyilváníttatik.

2. §.

Telepedetnek tekintendő mind az, ki e törvény kihirdetése előtt rendes adót fizetett.

3. §.

Kereszténynek és zsidó között e törvény kihirdetése után keletkezendő házassági kötések törvényileg érvényesek.

4. §.

Az 1844. évi 3. t.cikk 2. szakasza kereszténynek s zsidó közötti vegyesházasságokra is kiterjesztetik.

5. §.

Illy házasságból származandó gyermekek 16 éves korukig atyjok vallását követendik.

Az osztályok központi bizottmányának jelentése a zsidók emancipációjá ügyében benyújtott törvényjavaslat iránt.

Az osztályok kivétel nélkül azon véleményben öszpontosultak: hogy mind a legújabb törvényekben foglalt egyenlőségi elv alapján, mind az igazság s humanitás örök törvényei szerint, de a nemzet oszlatlan egységének s erejének tekintetéből is, az izraelitákat, polgári jogokra nézve, az ország többi lakosaival egyenlősíteni kell.

Három osztály a törvényjavaslat rögtöni tárgyalása mellett nyilatkozott; de a többi hat osztály a magyar nemzetiséget biztosító általános honosítási s telepedési törvényt ez ügy mellőzhetlen előzményeül tekintvén, s tudva azt is, mikint a jelen törvényhozás gondjait és idejét a veszélyben forgó hon megmentésére szükséges intézkedések veszik igénybe: ezen ügy tárgyalását a legközelebbi ülésfolyamra halasztatni, a ministeriumot pedig egyúttal megbízatni vélték az iránt, hogy az általános honosítás és telepítés tárgyában, s akár ezzel kapcsolatban, akár azt megelőzőleg a zsidó emancipációra nézve törvényjavaslatot terjesszen a ház elé.

És hogy az emancipáció míg egy felől a szabadság s egyenlőség eszméinek megfelelő, úgy más részről a társalmi és nemzeti egybeforrás igényeit is kielégítő legyen: az osztályok többsége jónak látná, miszerint a nyilvános és társalmi életben annyira feltűnő mint káros elzárkózottság s kölcsönös idegenkedés, okainak korszerű reform általi elhárítása végett, a ministerium magát a zsidó osztály értelmesbjeivel értekezésbe tegye.

Pest, aug. 3-án 1848.

Horváth Boldizsár,
közp. bizottm. előadó.

A NEMZET NEVÉBEN.

A zsidók polgáritásáról a nemzetgyűlés által törvényalkottatott, melly szorul szóra eképen következik:

Törvény

a z s i d ó k r o l.

1. §. A hazának polgárai közt vallásbeli különbség, jog és kötelesség tekintetében különbséget nem tévén, ezen elv szerint kijelentetik, mikép a magyar álladalom határain belül született, vagy törvényesen megtelepedett műzes vallású lakos, mind azon politikai s polgári jogokkal bír, mellyekkel annak bármely hitű lakosai bírnak.

2. §. A törvényes telepedésnek feltételét, ideiglenesen, rendeltetend fogva a kormány által fognak meghatározatni.

3. §. Keresztység és műzes vallású közt kötenendő házasság, polgári következményeire nézve, érvényesnek nyilvánítatik.

Az illy házasság polgári hatóság előtt kötetik, mellynek módja, ideiglenesen, rendelet által fog meghatározatni.

4. §. Egyszersmind a belügyministernek meghagyatik:

a) A műzes vallásúak papjaiból és népválasztottjaiból hívjon össze egy gyűlékezetet, részint hogy hitűgazataikat nyilvánítsák s illetőleg reformálják, részint hogy jövendő egyházi szerkezetükre nézve, a kor kívánataival meggyező javításokat tegyenek.

b) E törvény fogadását azon utóalással tétetik kötelességébe, hogy alkalmas szabályok által, a műzes vallásúak a kézi mesterségek és a földművelés gyakorlására vezetettessenek.

Palóczy László m. k.

a képviselőház korelnöke.

Melly törvény a nemzet nevében általam ezennel kihirdettetvén, rendelem és parancsolom, hogy annak engedelmeskedni, azt megtartani és illetoleg megtartatni mindenki kötelességének ismerje.

Egyszersmind pedig annak végrehajtásával a belügyminister megbízatván.

Kelt Szegeden, július 28-án 1849.

Kormányzó

Kossuth Lajos s. k.

Belügyminister

Szemere Bertalan s. k.

ÚJ FOLYAM
2017/3.

„KI VAGYOK ÉN, KÉRDEZI EGY NÉVTELEN,
KIÉHEZETT MENEKÜLT...”

Soros György: Az ember más (interjú 1990-ből)
Kósbányai János: Történelmi találkozó – egy gyűlöletplakát háttérében
Bárd Károly: Michael Ignatieff Isaiah Berlin-életrajzáról

Dalosaink a Kozma utcai temetőben: Somló Tamás és Somlyó Zoltán
Léderer Pál, Székelyi József, Zsoldos Sándor írásai
Véri Dániel: Ámos Imre művészettörténeti recepciója
Bacskai Sándor: A Lefkovits-saga
Etgar Keret novellái, Pelle János regényrészlete

Konrád Miklós: Feltételes zsidóemancipáció
Hargittai István: A magyar tudományos élet és a holokauszt

Jara Ben-David, Somlyó Zoltán és Györe Balázs versei

WWW.MULTESJOVO.HU

MÚLT

ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ KULTURÁLIS
FOLYÓIRAT

